

ու Հոննոս գետերը կրնշանակեն, Գաղղիոյ ալ զանազան ցամաքային բերքերը. իսկ հարաւային շատրուանը ծովերու նուիրումը է, եւ արձաններուն նշանակութիւններն են Ուլկիանոս, Միջերկրականը, եւ զանազան ծովային բերքեր:

ՍԷՆ-ՏԷՆԻԻ ԵՒ ՍԷՆ-ՄԱՐԹԷՆԻ ԴՈՒՆԵՐԸ. — Երկուքն ալ մէյմէկ յաղբական կամարներ են՝ իրարմէ աւելի փառաւոր, մանաւանդ առաջինը, եւ Պուլուար ըսուած ծառատակոց գեղեցիկ տեսքը կաւեցրնեն:

Հոս դրուած պատկերին մէջտեղի կերպարանքը Արուստից մուսան է, ձեռքը բռնածն ալ Լուվրին յատակագիծը:

Բայց ասոնցմէ եւ ուրիշ շատ այսպիսի հոյակապ շէնքերէն աւելի Փարիզու պարծանք՝ իր բնակչաց եզական ճարտարութիւնը, գործունէութիւնը, մարդավարութիւնը եւ կրակոտ բնութիւնն է, որով այս մայրաքաղաքը կրցեր են կերպով մը բոլոր աշխարհիս մայրաքաղաք սեպել տալ: Մեր միտքը աշխարհագրական ճիշդ եւ մանրամասն տեղեկութիւն տալ չէ Փարիզու վրայ, այլ հարեւանցի տեսութեամբ մեր ընթերցողաց երեւակայութիւնը զբարձացընել, եւ հետաքրքրութիւնը վառել՝ իրենց տեսածէն ու գիտցածէն դուրս օգտակար տեղեկութիւններ ստանալու. ուստի այս ամէն բաներուն վրայէն ալ առ այժմ համառօտ ոճով կանցնինք:

Փարիզ քաղաքին շէնքը ընդհանրապէս անկանոն է, տները բարձր, եւ փողոցները նեղ. բայց շատ փողոցներ ալ ունի որ խիստ լայն են եւ փառաւոր, եւ օրէ օր ուղիղ գծի վրայ նոր նոր ու մեծամեծ փողոցներ կը բանան, հին տները փցընելով ու նոր տներ շինելով, մանաւանդ երկու երեք տարի ի վեր:

Խանութները գեղեցիկ եւ աչք խաբող կերպերով ու հարստութեամբ զարդարելու կողմանէ Փարիզացոց պէս վարպետ ժողովուրդ չկայ աշխարհիս երեսը. եւ այս բանս աւելի աչքի կը զարնէ մեծ ծառատակոց երկու կողմի խանութներուն վրայ, եւ զանազան Անցարան (փասած) ըսուած յարկածածուկ վաճառափողոցներուն մէջ որ քաղաքին խիստ շատ կողմերը կը զըտնուին, եւ գլխաւորները տասը հատի մը չափ են: Տասը հատ մեծամեծ հրապարակներ կան ասդիս անդին. քսանութեք կամուրջ՝ Սեն գետին վրայ, ամէնէն ալ իրարմէ գեղեցիկ. բազմաթիւ եկեղեցիներ, հարիւր քսանի չափ աղբիւր, երեսունէն աւելի մեծամեծ հիւանդանոց, որբանոց, աղքատանոց, ծերանոց. հինգհարիւրէն աւելի դպրոց, քառասուն գրատուն, քսան բանգարան, քսանէն աւելի րեատրոն. բոլ առհամար ժողովարանները, զբօսարանները, պարտէզները, սրճանոցները, իջեւանները, ճաշարանները, վերձանութեան բանգարանները եւ այլն եւ այլն, որոնց վրայ ուրիշ ատեն առիթ կուսենանք խօսելու:

Գ. ՀԱՆԳԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ.

ՅԲԱՆՔԻՆ

ՅԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆ

ԲԵՆԻԱՄԻՆԻ ՅԲԱՆՔԻՆ.

Սիրելի որդեակ,

Ինձի գրասանք մը ընելով աշխատեցայ ազգատոհմիս վերաբերեալ քանի մը մանր դիպումները հաւաքելու: Ի հարկէ միտքդ կուգայ որ նետս Անգղիա եղած ատենդ՝ ազգականներուս մէջէն ողջ մնացածներուն շատ մը հարցմունքներ ըրի, տեղեկութիւններ ժողովցի, եւ այս բանիս համար ճամբորդութիւն մ'ալ ըրի: Յուսամք դուս ալ ինձի պէս զուարճութիւն մը կ'իմանաս երբոր հասկընաս քէ իմ կենացս մէջ սկիզբէն ի վեր ինչ բաներ պատահեր են որ շատը դուս ալ չես գիտեր: Ուրեմն սկսիմ զիր անցընել անոնք. եւ որովհետեւ շարքս մը միակերպ ազատ եմ ու գեղը քաշուած կըմանգլիմ, ժամանակս ասկէջ աւելի զուարճալի բանի չէի կընար անցընել:

Ուրիշ պատճառներ ալ ունիմ յիշատակարանս գրելու: Աղքատ

եւ աննշան վիճակի մը մէջ ծնած ըլլալով, հասակիս առաջին տարիներն ալ նոյնպէս անցընելէս ետեւ աղէկ հարստութիւն դիզցի, եւ աշխարհիս մէջ բաւական մեծ անուն հասնցի: Մինչեւ այս ծերութեան տարիքս որ հասայ՝ միշտ յաջողութեան յաջողութիւն անցեր եմ. ուստի կարելի է քէ յաջողութեան փափաքին գիտնալ քէ Աստուածային նախախնամութեան օգնութենէն ետքը՝ ինչ հնարքներով ինչ ճամբաներով այս յաջողութիւնները գտեր եմ. եւ քէ որ յանկարծ իրենք ալ իմ վիճակիս մէջ գտնուին, պատմածներէս կընան օգուտ մը քաղել:

Շատ անգամ կըմտմտամ ձեռք բերած երջանկութեանս վրայ. եւ երբեմն ես ինձի կըսեմ որ երէ մէկը ինձի տառաջարկէր՝ սիրով յանձն կ'առնէի նոյն ընթացքս նորէն ընել սկիզբէն մինչեւ վերջը: Միայն քէ կը պահանջէի որ զրոց հեղինակներուն ունեցած արտօնութիւնը եւ ալ ունենամ, այսինքն երկրորդ տպագրութեան մէջ առաջինին սխալները սրբագրեմ: Ինձի մնար նէ կուգէի որ փոխէի քանի մը պարագայ դիպումներ, քանի մը մանր պատահարներ, ու անոնց տեղը աւելի լաւ բաներ դնէի. բայց քէ որ այս

բանիս հրաման ալ չարքուր՝ նոյնպէս սիրով յանձն կառնէի որ կանաքս նորէն սկսիմ :

Սակայն որովհետեւ մարդուս անցուցած կեանքը նորէն սկսելը անկարելի է, կարծեմքէ այն անցուցած կեանքս ամէն պարագաներն ալ միայն բերելը՝ զրեքէ նորէն կեանքը սկսիլ մըն է. եւ որպէս զի անոր իշխատակը շուտով չաւանդի չեղբայր՝ պետք է զիր անցընել : Այս գրուածքիս հետ եղած առնենս՝ միանգամայն այն բնական յօժարութիւնս ալ կատարած կըլլամ որ ամէն ձերեւել ալ ունին, որով կրտսրեն իրենք իրենց վրայ խօսիլ եւ ըրածնին պատմել. բայց այս յօժարութիւնս ազատօրէն կատարելով ալ՝ կրնայիմ որ ձանձրութիւն չպատճառեմ անոնց՝ որ կարելի է բէտարիքէս պատկանելով՝ իրենց պարտքը մը համարին ըսածներուս մտիկ ընելը : Գէր կրնան զիրքս չկարդալ, բէ որ ասոր կարդացմունքէն զուարճութիւն մը չեն իմանար : Վերջապէս, պետք է որ շիտակն ըսեմ, (որովհետեւ չէ ըսեմ նե՛) խօսքիս հաստատող մը չըլլար .) քերես սնափառութիւնս ալ զո՛նք ընեմ ասով :

Ամէն անգամ որ մէկուն քերենէ չսեր կամ յատաշարանական զրուածքի մը մէջ այս խօսքս կարդացեր եմ բէ « Առանց պարծենկոտութեան կրնամ ըսել » կամ « Պարծենալու համար չեմ ըսեր » տեսեր եմ որ շուտ մը անոր ետեւէն գերազանց ստափճանի պարծենկոտութիւն մը եկեր է : Ընդհանրապէս մարդիկ որքա՛ն ալ պարծենկոտ ըլլան՝ ուրիշի պարծենկոտութիւնը չեն քաշեր. իսկ ես ուր ալ պարծենկոտութիւն կամ սնափառութիւն տեսնեմ՝ չեմ դալիք անոր, վասն զի միտքս դրած եմ բէ սնափառութիւնը օգուտ մը ունի՝ բէ անոր որուն վրայ որ տիրած է, եւ բէ անոնց որ այն մարդուն ազդեցութեանը տակն են : Ուրեմն բոլորովին անձոնի այլանդակ բան մը պիտի չեղբայրայ՝ բէ որ շատ դիպւածներու մէջ մէկը իր սնափառութիւնը կենաց ուրիշ քաղցրութիւններու կարգը դնէ, եւ անոր համար ալ վատք տայ Աստուծոյ նախախնամութեանը :

Բայց կեցիք հոսանդս ամենայն խոնարհութեամբ խոստովանիմ որ ես իմ բոլոր երջանկութեանս պատճառ նոյն աստուածային նախախնամութիւնը կը ճանաչեմ : Իր ամենակարող ձեռքն էր ինձի իմ բանեցուցած հնարքներս տուողն ու անոնց յաջողութիւն պարգևատրը : Այս բանիս կողմանէ իմ հաւատքս կուտայ ինձի՝ որ բէ ստոյգ գիտութիւն, այլ յոյս մը, բէ աստուածային գրութիւնը ասկեց ետքն ալ վրաս պիտի երեսնայ, բէ կենացս միջոցն վերջը երջանկութիւնս երկընցընելով՝ եւ բէ ոչ մի տալով ինձի որ մեծամեծ փորձանքներու զիմանամ ուրիշներու պէս : Իմ ասպագայ բաղդս անկեղայ միայն գիտէ որ ամենուս վիճակին աչ տեր ինքն է, եւ կրնայ մեր վիշտերն անգամ օգտակար ընել մեզի :

Հօրեղբայրս մէկն ալ ուզեր է եղեր ինձի պէս մեր ազգատոհմին վրայ տեղեկութիւններ հաւաքել. ինքը ինձի քանի մը գրուածք տուաւ, եւ անոնց մէջէն մեր նախնեաց վրայ շատ գիտելիքներ հանեցի : Անկեց հասկըցայ որ մեր նախնիքը երեքհարիւր տարիի չափ Խըրն գեղը բնակեր են Նորրհամրըշայր գաւառին մէջ, ու երեսուն արտավարի (տեօնիմի) չափ գետին ունին եղեր : Հօրեղբայրս չէր կըցած իմանալ բէ մերոնք այն ժամանակն առաջ որքա՛ն ատեն բնակեր են հոն, կերեսնայ բէ քանի որ ամէն ազգատոհմ միջմէկ մակնունն սկսաւ բանեցընել՝ մեր ազգատոհմը հոն է եղեր, եւ այն ատենէն Ֆրանսիին ըսուեր է՝ որ առաջ պատուաւոր աստիճանի մարդկանցմէ ոմանց կտրուեր : Մեր պապերուն ունեցած փոքրիկ կալուածը չէր կրնար իրենց ապրուստին բաւել՝ բէ որ մեզներին երկրագործութիւն կամ դարբնութիւնը չըլլար. այս արհեստը որդւոց որդի անցաւ, այնպէս որ անդրանիկը միշտ դարբին պիտի ըլլար. եւ միջոցն հօրեղբորս օրերը նոյն սովորութիւնը պահեց ինքն ու հայրս ալ իրենց որդւոցը վրայ . . .

Պապս չորս որդի ունի եղեր, չորսն ալ իրմէ ետքը ապեր են. այս ինքն Թովմաս, ճոն (Յովհաննէս), Բենիամին եւ Յովսիա : Անոնց վրայ միտքս որքա՛ն բան որ կուգայ՝ այն միայն ըսեմ քեզի, վասն զի բոլորս քովս չեն. բէ որ իմ համբայ ելլեմ ետեւ

չեն կորսուած, անոնց մէջ անկի մանր տեղեկութիւն կը գտնեն : Թովմաս իր հօրմէն դարբնութիւն սորվեր էր, բայց բնութեամբ շատ խելացի ըլլալուն՝ ուսմամբ անկի կատարելագործեց իր արհեստը : Ճոնը կարծեմքէ բոլորէն ներկելու արհեստը սորվեր է, Բենիամինն ալ մետաքս (իսկի) ներկելու արհեստը : Ասիկայ շատ ճարտարամիտ էր. եւ միտքս շատ աղէկ կուգայ. վասն զի իմ պատկերմանս ատեն ինքն ալ Պոսթըն եկաւ հօրս քով, եւ քանի մը տարի մեր տունը բնակեցաւ : Հօրս վրայ խիստ շատ սէր ունէր, հայրս ալ զինքը ինձի կնքահայր ըրաւ . . .

Հայրս Յովսիա՝ կանոնական կարգուեր էր, եւ իր կինն ու երեք որդիքը հետը առած՝ անցեր էր Ամերիկա. հոն չորս գաւակ ալ ունենալէն ետքը՝ երկրորդ ամուսինէն ալ տասը գաւակ ունեցաւ, որով ամենքիս տասներօրը կըլլայինք . . . Ես մանչերուն մէջ ամենէն պզտիկն էի, ինձմէ վար ալ երկու աղջիկ կար . . .

Եղբայրներս ամենքն ալ միջմէկ արհեստի դրուեցան. իսկ զիս ուրք տարեկան եղած ատենս վարժարան մը խրկեցին. հայրս միտքը զրեր էր որ զիս քահանայ ընէ, եւ այն ժամանակէն զիս տաներէցի տեղ կըսեպէին. ասոր պատճառն ալ ան էր որ կարդացս խիստ շուտ բացուեցաւ, այնպէս որ միտքս չի գար բէ արդեօք ատեն մը եղանք է որ ես կարդալ չգիտնամ . . .

Տարի մը հագիւ մնացի վարժարանը. քակտ եւ այն կարճ ժամանակին մէջ ալ իմ դասիս մէջտեղէն միջոցն վերի ծայրը անցեր էի, անկեց ալ վերի դասը, այն դասն ալ՝ տարւոյն վերջը բարձրագոյն դասին պիտի անցնէի : Բայց հայրս շատ մը տղոց տեր ըլլալուն՝ վարժարանի ծախքին զիմանալու չափ կարողութիւն չունէր. անկեց ի գառ այս ալ կրմտածէր, ինչպէս որ իմ առջես երբեմն իր բարեկամներուն կը գրուեցեր, բէ վարժարան երբաւն շատ մեծ շահ մը չկայ տղոց, ուստի առաջին դիտաւորութենէն ետ կեցաւ, հանց զիս վարժարանէն, ու պզտիկ դպրոց մը դրաւ որ զիր ու բուարանութիւնն սորվիմ, այն դպրոցին տէրն ալ էր Գեորգ Պրանէի՝ քաջ վարժապետը, որ աշակերտաց հետ անուշութեամբ վարուելով ու զանոնք քաջալերելու ճամբաները լաւ գիտնալովը՝ շատ վարպետ էր իր արհեստին մէջ : Անոր ձեռքին տակը քիչ ատենէն տղոց որ զիր սորվեցայ. բայց բուարանութեան կողմանէ բաղդ չունեցայ, վասն զի անոր մէջ ամենեւին չկըցայ առաջ երբաւ :

(Միջոցն հոս Ֆրանսիինի բուն խօսքերը մէջ բերելէն ետեւ, յաջորդ բերբերուն մէջ վարքը կը ճամառուտենք :)

Ինչէն է որ ուրիշներուն սնափառութիւնը անտանելի է մեզի. — վասն զի մեր սնափառութեանը կըլլալի :

ԼԱՌՈՇՅՈՒՌՈՅ :

Մարդուս համետութիւնը, պատկերի շուքը. ինչպէս որ շուքը ոչ մի կուտայ պատկերին, այսպէս ալ համետութիւնը առաքինութեան :

ԼԱՊՐԻՅԵԼ :

Միայն ձախորդութիւնը կրնայ մեծամեծ օրինակներ տալ աշխարհի :

Ինչպէս զինուորը պատերազմ կըսիրէ, այսպէս ալ մեծամեծ մարդիկ ձախորդութիւն կըսիրեն :

ՍԵՆԵԿԱ :